

Warszawa, dnia 24 maja 2023 r.

**REGIONALNY DYREKTOR
OCHRONY ŚRODOWISKA
W WARSZAWIE**

WPN-I.600.45.2023.AA

**Panie/Panowie
Prezydenci/Burmistrzowie/Wójtowie Gmin
Województwa Mazowieckiego**

Szanowni Państwo

Ze względu na rosnący zasięg populacji wilka *Canis lupus*, przy jednoczesnej tendencji zabudowy nowych terenów, wzmożonej obecności człowieka w lasach (rekreacja, sport) i łatwości dokumentowania obecności zwierząt w naszym sąsiedztwie (np. przez telefony komórkowe), gatunek ten z całą pewnością może być obecnie częściej widywany i rejestrowany. Taka sytuacja może budzić niepokój mieszkańców, niemniej charakter zdarzeń z udziałem wilka (wg informacji, jakie docierają do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Warszawie), nie stanowi zagrożenia dla zdrowia lub bezpieczeństwa powszechnego.

Przed objęciem wilka ochroną zwarty zasięg jego występowania ograniczony był do Karpat oraz rozległych lasów wschodniej i północno-wschodniej części kraju. W lasach zachodniej i środkowej Polski wilki pojawiały się rzadko. Sytuacja zaczęła się stopniowo zmieniać po 1998 roku. Dzięki niebywałej zdolności do długodystansowych, kilkusetkilometrowych wędrówek, wilki stopniowo powracały do swoich dawnych ostoi w centralnej i zachodniej Polsce, gdzie z powodzeniem samodzielnie zrekolonizowały wszystkie większe kompleksy leśne. Pojedyncze osobniki, zwłaszcza młode wilki opuszczające swoje grupy rodzinne w poszukiwaniu partnerów i nowych terytoriów, mogą pojawiać się okresowo również poza rozległymi lasami, także w obszarach mozaiki pól uprawnych i lasów¹. Wilki są zazwyczaj bardzo ostrożne i płochliwe, ale także bardzo ciekawskie, szczególnie młode osobniki. Co istotne, ich zmysł wzroku jest słabszy od innych zmysłów, nie widzą wszystkich kolorów, łatwiej rozpoznają obiekty poruszające się. Z tego względu wilk niekiedy zatrzymuje się, przygląda i nie ucieka natychmiast po zobaczeniu człowieka. Nie jest to objaw agresji, lecz raczej zaciekawienia i upewnienia się, czy nie grozi mu niebezpieczeństwo. Podobnie zachowuje się wiele dzikich zwierząt, także te, na które regularnie się poluje. Błędne jest zatem opisywanie takiego zachowania, jako przejawu „utrąty lęku przed człowiekiem” np. na skutek objęcia ochroną i zaprzestania polowań na ten gatunek.²

Jak już wspomniano, wilki najczęściej są płochliwe i unikają kontaktu z ludźmi. Jednak, jak wszystkie inne dzikie zwierzęta, mogą zachować się nieobliczalnie, jeśli są wystraszone, chore lub zranione. Ze szczególną sytuacją mamy do czynienia w przypadku, gdy zachowania ludzi prowadzą do ich oswojenia (zhabituowania). Przyczyną może być regularne dokarmianie, co zdarza się np. na nęciskach organizowanych przez pseudo fotografów przyrody (pojawia się wówczas uwarunkowanie pokarmowe) lub zabranie szczenięcia z lasu i wychowywania go przez człowieka, a następnie jego „uwalnianie”, kiedy zwierzę przestanie być słodkim szczenięciem. W przypadku młodych wilków, zaburzenia mogą być spowodowane także rozbięciem watahy, na przykład po śmierci rodziców, dlatego wszelkie działania kłusownicze zasługują na największe słowa potępienia i muszą być za każdym razem penalizowane.

¹ <https://www.polskiwilk.org.pl/wilk/liczebność-i-rozmieszczenie>

² S. Nowak, R.W. Mysłajek „Po sąsiedzku z wilkami.” Wydanie II rozszerzone (2022 r.)

Niebezpieczne sytuacje z udziałem wilka, tj. gdy wilki pojawiają się w bezpośredniej bliskości siedzib ludzkich, na terenie województwa mazowieckiego mają charakter incydentalny. Przyczyną tego jest niestety łatwo dostępna baza pokarmowa, głównie niezabezpieczone pojemniki na odpady i kompostowniki. Dla bezpieczeństwa ludzi, ale też dla dobra wilków, niezmiernie ważne jest unikanie działań, które zachęcają te drapieżniki do przebywania w pobliżu zabudowań lub uzależniają je od pokarmu dostarczanego przez człowieka. W wielu przypadkach odpowiednie zabezpieczenie takich miejsc ogranicza sytuacje konfliktowe, dlatego problemu nie należy bagatelizować, bo zjawisko synantropizacji jest realnym zagrożeniem zarówno dla człowieka, jak również samych zwierząt. Wszystkie niebezpieczne sytuacje wymagają wyjaśnienia, a przede wszystkim natychmiastowej reakcji. Wobec przypadków podchodzenia wilków w pobliże zabudowy ludzkiej zalecam skorzystanie i rozpropagowanie wśród mieszkańców gminy „Procedury postępowania w sytuacjach konfliktowych człowiek-wilk” (stanowiącej załącznik do pisma), która może być pomocna przy ocenie sytuacji i podjęciu właściwych działań.

Zgodnie z przepisami art. 56 ust. 1, 2 i 2b ustawy o ochronie przyrody, istnieje możliwość uzyskania zezwolenia na odstępstwo od zakazów wobec wilka, w celu wyeliminowania zagrożenia. Zezwolenia dotyczące obszaru województwa mazowieckiego wydawane są przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie (m.in. w zakresie umyślnego płoszenia) oraz Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (w zakresie umyślnego zabijania) oraz ministra właściwego do spraw środowiska (w przypadku, gdy czynności mają być wykonane na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego). Zezwolenia takie mogą być wydane w przypadku braku rozwiązań alternatywnych, jeżeli wnioskowane działania nie są szkodliwe dla zachowania we właściwym stanie ochrony gatunku podlegającego ochronie oraz przy spełnieniu jednej z przesłanek indywidualnych, jak na przykład: zapewnienie zdrowia i bezpieczeństwa powszechnego. Zwracam jednak uwagę na potrzebę dokładania wszelkich starań, aby ewentualne wnioski były wcześniej zbadane, uzasadnione oraz kompletne, tj. zawierały wszystkie informacje przewidziane w art. 56 ust. 6 ww. ustawy. Istotne jest, aby argumenty zawarte we wniosku były konkretne, szczegółowe i należycie udokumentowane (np. w postaci notatek, filmów, zgłoszeń, zdjęć) i były przekazywane w sposób przewidziany w przepisach ustawy Kodeks postępowania administracyjnego, w szczególności poprzez operatora pocztowego lub platformę ePUAP. Powyższe ułatwia i znacząco przyspiesza prowadzone postępowania administracyjne w sprawie wydania zezwoleń. W sytuacjach naprawdę pilnych, gdy zagrożenie jest realne, udokumentowane i nie można czekać na uzyskanie zezwolenia w trybie zwykłym, tj. pisemnie, zezwolenie Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska lub Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie może zostać wydane w formie ustnej. Zezwolenia ustne mają taką samą rangę prawną jak pisemne, a w sytuacjach nagłych mogą być bardziej zasadne. Niemniej jednak nagły charakter sprawy powinien być oczywisty, niebudzący wątpliwości.

W kontekście podejmowania działań w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego należy podkreślić również kompetencje samorządów. Zgodnie z art. 7 ustawy o samorządzie gminnym, zaspokojenie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym spraw związanych z bezpieczeństwem obywateli, należy do zadań własnych gminy. Z tego względu warto opracować i wdrożyć w gminie procedury na wypadek konieczności płoszenia drapieżników dostępnymi metodami tak, aby w chwili pojawienia się zagrożenia móc je bezzwłocznie zastosować. Procedura ta musi uwzględniać lokalne uwarunkowania (przyrodnicze, społeczne, organizacyjne) i obejmować możliwe do zastosowania metody płoszenia, jak i podmioty, które mogłyby się ich podjąć. Warto również zapoznać się ze wskazówkami dla gmin, na obszarach których pojawiają się incydenty z udziałem wilka, przygotowanymi przez Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska i zamieszczonymi pod adresem: <https://www.gov.pl/web/gdos/jak-odpowiednio-reagowac-na-incydenty-z-udzialem-wilkow-informacja-dla-gmin> .

Mając powyższe na względzie, koniecznym jest podjęcie działań przez samorządy, także poprzez stałe przypominanie mieszkańcom gmin, na terenie których występują wilki, o:

- zabezpieczaniu pojemników na odpady przed dostępem zwierząt drapieżnych,
- zwracaniu szczególnej uwagi na to, czy na terenie gminy funkcjonują nęciska dla zwierząt drapieżnych, związane z fotografią (jeżeli tego rodzaju praktyki zostałyby zidentyfikowane, należy niezwłocznie doprowadzić do ich zaprzestania, z wyraźnym poinformowaniem osób

odpowiedzialnych za ich funkcjonowanie o wpływie tego rodzaju działań na zachowania wilka wobec ludzi, zwierząt domowych i gospodarskich);

- obowiązku zapewnienia opieki domowym zwierzętom (głównie psom), zakazie puszczenia psów bez możliwości ich kontroli i bez oznakowania umożliwiającego identyfikację właściciela lub opiekuna (art. 10a ust. 3 ustawy o ochronie zwierząt) oraz zakazie puszczenia psów luzem w lesie (art. 30 ust. 1 pkt 13 ustawy o lasach).

Stosowanie się mieszkańców do tych zasad, z pewnością ograniczy incydenty z udziałem wilków.

W kontekście powyższego, w przypadku obecności wilków na danym terenie, na szczególną uwagę zasługuje zasadność ciągłego informowania właścicieli gospodarstw związanych z hodowlą bydła i innych zwierząt gospodarskich, m.in. o wskazanym ograniczeniu wyprowadzania zwierząt na pastwiska w okresie późnej jesieni, niepozostawianiu zwierząt na pastwisku bez bezpośredniej opieki na noc (odszkodowanie nie przysługuje za szkody wyrządzone przez wilki w pogłowiu zwierząt gospodarskich pozostawionych bez bezpośredniej opieki w okresie od zachodu do wschodu słońca) oraz o konieczności właściwego zabezpieczania zwierząt w ciągu dnia. Do skutecznej ochrony inwentarza należy stosować pastuchy odpowiednio zmodyfikowane. Najlepszym rozwiązaniem są pastuchy składające się nie z linek, lecz z taśm o szerokości 3-4 cm. Na jedno ogrodzenie powinno składać się sześć, a nawet siedem taśm. Dolne dwie-trzy taśmy powinny być rozmieszczone co 25 cm, wyższe co 30 cm. Najniższą taśmę należy umieścić około 15-20 cm nad podłożem (w okresie wegetacyjnym trawa pod takim pastuchem powinna być regularnie wykaszana dla uniknięcia przepięć prądu). Rekomendowane i skuteczne sposoby zabezpieczania zwierząt hodowlanych przed wilkami można znaleźć m.in. w opracowaniu: Nowak S., Mysłajek R. 2016. „Poradnik ochrony zwierząt hodowlanych przed wilkami”, który jest dostępny także w wersji pdf pod poniższym adresem:

https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjkmY-m6Yr_AhVQmIsKHcnfAB8QFnoECAkQAO&url=https%3A%2F%2Fwww.gov.pl%2Fattachment%2Ffc6628b2-b07f-4ba7-96e8-6ed087386184&usq=AOvVaw2Ac3TDTKecNzLPkxvIGWaK

W tym aspekcie wskazać należy, że zgodnie z art. 126 ust. 4 ustawy o ochronie przyrody, istnieje możliwość współdziałania z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Warszawie w zakresie wzmocnienia zabezpieczeń przed szkodami powodowanymi przez wilki, w postaci np. zakupu i przekazania fladr. Możliwości te są jednak ograniczone, biorąc pod uwagę zasięg działania jednostki oraz powierzchnię gruntów wymagających zabezpieczenia i związane z tym koszty. Stąd, w celu skutecznej ochrony zwierząt na pastwisku/wybiegu, sugeruje się podjęcie działań także przez mieszkańców gmin (rolników) i dostosowanie rodzaju zabezpieczeń do wspomnianych powyżej wymogów. W przypadku wyrażenia chęci podjęcia współdziałania z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Warszawie w zakresie zabezpieczeń, należy wystąpić z pisemną informacją w tej sprawie, wskazując gospodarstwa i powierzchnię wymagającą zabezpieczenia. To pozwoli na zdefiniowanie potrzeb oraz ubieganie się tutejszej Dyrekcji o uzyskanie środków finansowych na ten cel.

Jednocześnie uprzejmie przypominam, że wilk jest jednym z pięciu gatunków objętych ochroną prawną, za których szkody odpowiada Skarb Państwa zgodnie z art. 126 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody. Procedura wypłacania odszkodowań została uregulowana w rozporządzeniu Ministra Środowiska w sprawie szacowania szkód wyrządzonych przez niektóre gatunki zwierząt objęte ochroną gatunkową. W przypadku stwierdzenia szkody spowodowanej przez wilki, należy zabezpieczyć bydło i inne zwierzęta gospodarskie i niezwłocznie zawiadomić Regionalną Dyrekcję Ochrony Środowiska w Warszawie (z wyłączeniem terenów położonych w granicach Kampinoskiego Parku Narodowego), w zależności od miejsca zdarzenia:

- 1) Wydział Ochrony Przyrody i Obszarów Natura 2000 ul. Henryka Sienkiewicza 3, 00-015 Warszawa tel. 22 556.56.99 lub 22 556.56.44, e-mail: sekretariat@warszawa.rdos.gov.pl
- 2) Wydział Spraw Terenowych w Ciechanowie, ul. 17 Stycznia 7, 06-400 Ciechanów, tel.: 23 673.22.49, e-mail: wst.ciechanow@warszawa.rdos.gov.pl
- 3) Wydział Spraw Terenowych w Ciechanowie, Oddział w Płocku, ul. Kolegialna 15, 09-402 Płock, tel.: 24 262.05.34, e-mail: wst.plock@warszawa.rdos.gov.pl

- 4) Wydział Spraw Terenowych w Siedlcach, ul. Kazimierzowska 9, 08-110 Siedlce, tel.: 25 644.32.13, e-mail: wst.siedlce@warszawa.rdos.gov.pl
- 5) Wydział Spraw Terenowych w Siedlcach, Oddział w Ostrołęce, ul. Berka Joselewicza 1, 07-410 Ostrołęka, tel.: 29 760.32.04, e-mail: wst.ostroleka@warszawa.rdos.gov.pl
- 6) Wydział Spraw Terenowych w Radomiu, ul. 25 Czerwca 68, 26-600 Radom, tel.: 48 360.08.60, e-mail: wst.radom@warszawa.rdos.gov.pl
- 7) w dni wolne od pracy (w godz. 9⁰⁰ - 17⁰⁰) tel. kom.: 661-660-195.

Niezwłoczność działania w zakresie zgłoszenia szkody pozwoli na sprawne przeprowadzenie procedury odszkodowawczej, w tym umożliwi uprawdopodobnienie dokonania szkody przez wilki (możliwość pobrania prób do analizy laboratoryjnej) i wypłatę odszkodowania.

**Z up. Regionalnego Dyrektora
Ochrony Środowiska w Warszawie**

Aneta Adamska

**Z-ca Regionalnego Dyrektora
Ochrony Środowiska w Warszawie -
Regionalny Konserwator Przyrody**

/podpisano elektronicznie/

Załączniki:

- Procedura postępowania w sytuacjach konfliktowych człowiek-wilk,
- Zasady, których należy przestrzegać, aby uniknąć sytuacji, w której wilki oswajają się i zaczynają stwarzać problemy.

Procedura postępowania w sytuacjach konfliktowych człowiek-wilk.

(opracowane na podstawie: „Nowak S., Mysłajek R. W., Okarma H., Śmietana W, 2005, Analiza dotychczasowych rodzajów i rozmiaru szkód wyrządzanych przez wilki oraz stosowanie metod rozwiązywania sytuacji konfliktowych, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków”)

Lp.	Miejsce bezpośrednich obserwacji wilków	Wygląd i zachowanie wilka	Zalecane działania
1.	W pobliżu (< 1 km) lub w obrębie dużego kompleksu leśnego lub na terenie z przewagą obszarów leśnych, również sporadycznie w pobliżu zabudowań na tych terenach.	Osobnik niesprawiający wrażenia chorego, oddala się od człowieka.	Sytuacja normalna, nie jest potrzebna interwencja.
2.	Dowolne	Osobnik nie sprawia wrażenia chorego, nie ucieka przed jadącym pojazdem, np. biegnie obok.	Sytuacja normalna, nie jest potrzebna interwencja.
3.	W obszarze zabudowanym, nawet w mieście	Osobnik zdrowy, sprawia wrażenie przestraszonego (podwinięty ogon), zabłąkanego. Obserwacje (zdjęcia i filmy), nawet wielokrotne, dotyczą tego samego dnia, maksymalnie dwóch dni.	Osobnik podczas dyspersji, zabłąkał się do miasta (np. szedł wzdłuż rzeki). Wójt, burmistrz, prezydent miasta podejmuje działania w celu umożliwienia opuszczenia gminy przez zwierzę. Jeśli jest taka konieczność odławia i wywozi zwierzę do najbliższego kompleksu leśnego (przez podmioty upoważnione przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie, na podstawie art. 52 ust. 2 pkt. 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55, z późn zm.) – zwanej dalej „uoop”; upoważnienie, o którym mowa wyżej wydawane jest na wniosek podmiotu zainteresowanego).
4.	Dowolne	Osobnik z wyraźnymi oznakami choroby (np. uszkodzenia ciała), ewentualnie z podejrzeniem wścieklizny, nie oddala się od ludzi, a nawet podchodzi na niedużą odległość, jest agresywny.	Sytuacja wymagająca uwagi. Rekomendowane jest wykonanie dokumentacji fotograficznej/ filmowej zachowania, i przesłanie do eksperta, który potwierdzi przynależność gatunkową oraz doradzi w trakcie podejmowania decyzji. W przypadku konieczności uśmiercenia zwierzęcia wójt, burmistrz, prezydent miasta występuje z wnioskiem o stosowne zezwolenie do Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska lub ministra właściwego do spraw środowiska (gdzie zdarzenie ma miejsce na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego). Po uśmierceniu należy zwierzę zważyć i wykonać szczegółową dokumentację fotograficzną, następnie przeprowadzić badanie w kierunku wścieklizny, a jeśli wynik jest negatywny, umożliwić właściwym, zainteresowanym podmiotom przeprowadzenie szczegółowej sekcji zwierzęcia dla ustalenia przyczyn nietypowego zachowania (w tym np. pobranie próby do analiz genetycznych).
5.	Dowolne	Osobnik bez oznak choroby, przez dłuższy czas	Sytuacja wymagająca uwagi (pilnej).

Lp.	Miejsce bezpośrednich obserwacji wilków	Wygląd i zachowanie wilka	Zalecane działania
		(kilka tygodni) regularnie widywany w pobliżu budynków mieszkalnych, nie atakuje zwierząt gospodarskich ale zbliża się do ludzi i wzbudza niepokój mieszkańców.	<p>Rekomendowane przeprowadzenie inspekcji terenowej, instalacja wideopułapek i przygotowanie raportu w terminie do trzech dni.</p> <p>W sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego wójt, burmistrz, prezydent miasta składa wniosek do Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska o wydanie zezwolenia na odstępstwo od zakazu zabijania.</p> <p>W przypadku braku zagrożenia życia lub zdrowia ludzkiego, wójt, burmistrz, prezydent miasta składa wniosek do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie o odstępstwo od zakazu umyślnego płoszenia (np. przy użyciu broni z amunicją kulową lub innych środków) lub odłów (pozostawienie w niewoli albo też oznakowanie nadajnikiem GPS/GSM i przesiedlenie do najbliższego dużego kompleksu leśnego). Zarówno odłowiony osobnik jak i odstrzelony powinien zostać poddany badaniom weterynaryjnym, powinna zostać wykonana dokumentacja fotograficzna, pomiar wagi i parametrów ciała oraz powinny zostać pobrane próby do badań genetycznych (przez właściwy podmiot prowadzący takie badania).</p> <p>Analogiczna procedura na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego prowadzona jest przez Dyrektora Parku.</p>
6.	W pobliżu (< 1 km) lub w obrębie dużego kompleksu leśnego lub na terenie z przewagą obszarów leśnych.	Wilki zaatakowały zwierzęta gospodarskie po raz pierwszy, lub ataki są sporadyczne.	<p>Hodowca natychmiast po stwierdzeniu szkody zabezpiecza ślady, składa niezwłocznie wniosek do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie o odszkodowanie.</p> <p>Hodowca wraz z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Warszawie ustala, jakie w danym przypadku powinny być zastosowane zabezpieczenia przed kolejnymi atakami. Ww. zabezpieczenia wykonywane są samodzielnie przez hodowcę lub na zasadach współdziałania z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Warszawie.</p> <p>Analogiczna procedura na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego wymaga udziału Dyrektora Parku zamiast Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Warszawie.</p>
7.	Dowolne	Wilki często atakują zwierzęta gospodarskie.	<p>Procedura zgłaszania szkód i ich szacowania, a także wykonywania odpowiednich zabezpieczeń taka sama jak powyżej.</p> <p>W przypadku wystąpienia powtarzających się co najmniej kilkukrotnie skutecznych ataków wilków na zwierzęta w jednym</p>

Lp.	Miejsce bezpośrednich obserwacji wilków	Wygląd i zachowanie wilka	Zalecane działania
			<p>gospodarstwie należy przeanalizować przyczyny.</p> <p>Jeżeli ataki wilków nie są wynikiem zaniedbań hodowcy (takich jak pozostawianie zwierząt gospodarskich bez ochrony w nocy) poszkodowany (lub wójt, burmistrz, prezydent miasta gdy dotyczy to większej liczby poszkodowanych w danej gminie) występuje do Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (lub ministra właściwego do spraw środowiska, gdy zdarzenie ma miejsce na terenie Kampinoskiego Parku Narodowego) z wnioskiem o wydanie zezwolenia na umyślne zabijanie wilków wyrządzających szkody.</p>

Zasady, których należy przestrzegać, aby uniknąć sytuacji, w której wilki oswajają się i zaczynają stwarzać problemy wg S. Nowak i R.W. Mysłajka, opublikowane w opracowaniu pt: „Po sąsiedzku z wilkami”. Stowarzyszenie dla Natury „Wilk” Twardorzeczka 2019:

- 1) *NIGDY NIE DOKARMIJ WILKÓW, nawet jeśli zwierzęta wyglądają na wychudzone i wymagające pomocy. Zamiast karmić lub próbować samodzielnie pomagać wilkowi, zawiadom natychmiast właściwą terenowo Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska (RDOŚ) i skontaktuj się ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk”.*
- 2) *Mieszkając w pobliżu lasu, przetrzymuj odpadki spożywcze w szczelnych pojemnikach z pokrywami. Resztki żywności pozostawione na kompoście poza ogrodzeniem posesji, w szczególności kawałki mięsa i wędlin, mogą zwabiać wilki. Zainstalowanie oświetlenia z czujnikami ruchu w pobliżu miejsc składowania odpadów kuchennych może odstraszać wilki od podchodzenia w ich pobliże.*
- 3) *Jeśli jesteś turystą, spacerujesz po lesie, wędrujesz z plecakiem, biwakujesz w lesie, uprawiasz biegi terenowe lub inne rodzaje rekreacji aktywnej, jesteś zbieraczem grzybów lub jagód, nigdy nie pozostawiaj resztek żywności w koszach na parkingach leśnych, miejscach biwakowych, pod wiatami i w innych miejscach odpoczynku dla turystów, nawet jeśli wydaje się, że są one szczelne i regularnie opróżniane.*
- 4) *Jeśli jesteś fotografem przyrodniczym lub myśliwym, nigdy nie dostarczaj mięsa na nęciska przy czatowniach lub ambonach. Nie ma znaczenia, czy są to szczątki martwych zwierząt dzikich lub hodowlanych, czy też produkty zawierające mięsne składniki, np. karma dla psów. Wilki, dzięki niezwykle czułemu węchowi, orientują się, że to człowiek dostarczył pokarm, i mogą zacząć postrzegać ludzi jako dostarczycieli pożywienia.*
- 5) *Jeśli pracujesz w lesie, jesteś np. pracownikiem zakładu usług leśnych, budowniczym dróg leśnych, instalatorem sieci energetycznych, nigdy nie pozostawiaj żywności w miejscu pracy. Pakuj wszystkie odpadki i zabieraj z sobą. Pozostawiona żywność może zwabiać drapieżniki w pobliżu pracujących w lesie ludzi.*
- 6) *Jeśli jesteś leśnikiem lub pracownikiem parku narodowego i odpowiadasz za turystyczne udostępnianie terenów leśnych, nie instaluj w lesie koszy na odpadki. W zamian zainstaluj tablice zachęcające turystów do zabierania resztek jedzenia i opakowań po żywności ze sobą do domu.*
- 7) *Bądź świadom, że jakkolwiek jest powód pozostawiania lub udostępniania resztek żywności w lesie lub w jego pobliżu, wilki, a szczególnie młode osobniki, mogą uzależnić się od takiego źródła pokarmu i w efekcie nauczyć się postrzegać ludzi jako dostarczycieli pożywienia.*
- 8) *Zawsze zwracaj uwagę i odpowiednio reaguj na sytuację z której wynika, że wilki regularnie żerują na pokarmie pozostawianym przez ludzi (nęciska, czatownie fotograficzne, kosze i doły na śmieci, kompostowniki, itp.). Zawiadom o tym natychmiast odpowiedni Urząd Gminy i Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska.*
- 9) *Jeśli znajdziesz w lesie szczenię wilka, NIGDY GO NIE DOTYKAJ ANI NIE ZABIERAJ Z SOBĄ, nawet jeśli wygląda na chore i skrajnie wycieńczone. Jeśli masz możliwość, zrób mu kilka zdjęć i zaznacz to miejsce w swoim telefonie (np. w Google Maps), albo zapamiętaj numer najbliższego słupka oddziałowego i natychmiast zawiadom właściwą Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska i skontaktuj się ze Stowarzyszeniem dla Natury „Wilk”.*
- 10) *Jeśli dowiesz się, że ktoś przetrzymuje nielegalnie wilka w niewoli, dla dobra swojego i sąsiadów, natychmiast zawiadom odpowiednią RDOŚ.*
- 11) *Jeśli spotkasz w lesie wilka, który podchodzi zbyt blisko (na odległość poniżej 30 m) lub przygląda się zbyt długo i nie czujesz się komfortowo w tej sytuacji, albo też drapieżnik poszczekuje lub warczy na ciebie, podejmij następujące działania:*
 - *Unieś ręce i machaj nimi szeroko w powietrzu. To rozprzestrzeni twój zapach, sprawi że twoja sylwetka będzie lepiej widoczna.*
 - *Pokrzykuj głośno, ostrym tonem w stronę wilka. To pozwoli mu zorientować się, że ma do czynienia z człowiekiem i że nie jest mile widziany.*
 - *Jeśli zwierzę nie reaguje i zamiast oddalić się, podchodzi bliżej, rzucaj w niego będącymi w zasięgu ręki przedmiotami, najlepiej grudami ziemi.*
 - *Wycofaj się spokojnie; możesz przyspieszyć dopiero gdy masz pewność, że zwierzę jest daleko i nie interesuje się tobą.*

Jeśli masz taką możliwość, zrób zwierzęciu zdjęcie i zawiadom o zdarzeniu właściwy Urząd Gminy, RDOŚ i Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”.